

İBN MU'TÎ, ESERLERİ VE NAHV'E GETİRDİĞİ YENİLİKLER

Okt. Dr. İsmail DEMİR*

ÖZET

İbn Mu'tî Muvahhidler döneminde Mağrib'in kuzey bölgesinde Becâya şehrinde 564/1169 tarihinde doğmuştur. Orada dönemin alimlerinden ders aldıktan sonra doğuya göç etmiş Şam ve Kahire'de yaşamıştır.

Müellif, el-Meliku'l-Mu'azzam 'İsâ b. Muhammed el-Eyyûbî (öl. 624/1226) ile yakınlık kurmuş ve bu melik tarafından çeşitli resmi görevlere getirilmiştir. Birçok eseri olduğu bilinen müellif, Nahiv ilmine de birtakım yeniliklerle katkıda bulunmuştur.

İbn Mu'tî, Kahire'de 628/1231 tarihinde vefat etmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbn Mu'tî, Mağrib, Zevâve, Muvahhidler, Meşrik, Şam, Kahire, el-Meliku'l-Mu'azzam, Elfiyye, el-Fusûl.

ABSTRACT

Ibn Mu'ti, His Works and the Novelties He Introduced to Nahw

Ibn Mu'ti was born during the time of Almohades (Monotheists) in 564/1169 in Bajâya, a small town in the North of Magrib. He received his early education from the local scholars then he emigrated to Damascus and then to Cairo where he lived for good.

The author got in touch and maintained good relations with Isa b. Mohammed al-Ayyubi (d. 624/1226) and was awarded various official posts. He is known to produce several works to contribute to the science of Nahv, which are considered to be novelties in this field.

Key Words: Ibn Mu'ti, Magrib, Zawâwa, Almohades, Mashriq, Damascus, Cairo, Alfyya, al-Fusûl, al-Malik al-Mu'azzam.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı

HAYATI VE ESERLERİ

Hayatı

İbn Mu'tî'nin hayatını iki kısma ayırarak ele almak mümkündür.

A. Doğduğu, ilk tahsilini yaptığı ve gençlik yıllarını geçirdiği Mağrib dönemi. Bu dönemin kaç yıl olduğunu bilemiyoruz.

B. İlmî bakımdan ömrünün en verimli bölümünü geçirdiği ve eserlerini yazdığı Meşrik dönemi.

a. Onun Mağrib'teki hayatı hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Oradaki hayatı Muvahhidler dönemine rastlamaktadır. Bu dönem, Mağrib'in birliğinin sağlanması ve İspanya'daki İslâm kültürünün savunulması yönünde kuvvetli bir gayretin sarf edildiği dönemdir. Bu devletin kurucularının meselesi, tevhit inancının yayılması ve müslümanların nefislerinde azim ve kuvvet ruhunun dirilti olarak İslâmî anlayışın yenilenmesi, böylece müslümanların muhitlerini himâye, maddî ve mânevi varlıklarını korumak için ciddi bir şekilde çalışmaya teşvik olmuştur¹. İbn Mu'tî, Mağrib'in kuzey bölgesinde Becâye şehrinde doğmuş ve ömrünün ilk dönemini orada geçirmiştir². Müellifimizin bu döneminde ülkeyi, Muvahhid hânedanından Ebû Ya'kûb Yûsuf (558-580/1162-1184) yönetmekte idi³.

Muvahhidler döneminde ekonominin yanında fikir hayatı da oldukça gelişmişti. Hükümdarlar, şâir ve bilim adamlarını koruyup, onları himâye ederek bilim ve sanatın hâmisi olduklarını göstermişlerdi. İlmî gelişmeler ve düşünce sistemleri büyük bir ilgiyle takip edilmiş, hukuk ve ilâhiyat ise doğal olarak en fazla ilgi gören sahalar olmuştu. Bu tür gelişmelerden en fazla şehirler faydalanmıştır⁴.

¹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, I-XIV, İstanbul 1992, V,343.

² İbn Hallikân, (Şemsuddîn Ahmed), *Vefeyâtu'l-A'yân*, I-VI, nşr. M. Muhyiddîn Abdulhamîd, Mısır, 1949, V, 243; Ebu'l-Fida ('Imâduddîn İsmâ'il b. 'Alî), *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, I-IV, Kahire, tsz, III, 151.

³ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V, 351.

⁴ A..g.e. V, 358.

Bu asırda, nahiv, lügat, arûz, beyân, târih ve siyer gibi ilimler ilerlemiş; Mağrib, bu asırda zirveye doğru büyük adımlarla yürüyen meşhur âlimler görmüştür. eş- Şâtubî⁵ (öl. 589 / 1193), el- Cilyânî⁶ (öl. 603 / 1206), Mûsâ b. Meymûn el- Kurtubî⁷ (öl. 605/1208), el-Cezûlî⁸ (öl. 607 1210), İbnu'l-Harûf⁹ (öl. 609/1212), eş-Şerîşî¹⁰ (öl. 630/1232), müellifimiz İbn Mu'tî¹¹ (öl. 628/1231) ve diğerleri bu âlimlerden birkaçıdır.

b. İbn Mu'tî, göç etmeden önce doğudaki müslüman topluluklarının başına bir çok olay gelmiştir. Müslümanlar bu dönemde mükemmel bir kahraman, şahsiyet sahibi ve dirâyetli Salâhaddîn Eyyübî ile büyük zaferler elde etmiştir. İbn Mu'tî, Fâtûmî Devletinin yok olduğu, zorba haçlıların mağlûp edildiği, her sahada ilme ve ilmî gelişmelere destek olan, kolaylık gösteren ve yardım eden Salâhaddîn Eyyübî döneminde ülkenin ilmî merkezleri sayılan Şam ve Kahire'de yaşamıştır.

Eyyübîler dönemi, ilmî hayat bakımından İslâm tarihinin en canlı devirlerinden biridir. Bu dönemde ilmî faâliyetlerin en önemli merkezleri medreselerdi. Onuncu asrın başlarında yayılmaya başlayan medreseler, Nizâmülmülk tarafından açılan Nizâmiye Medreseleri ile daha da yaygınlaşmıştır. Medreseler; Şam, el-Cezire, Mısır ve Yemen gibi Ortadoğu'nun önemli bölgelerinde Nûreddîn Zengî ve Salâhaddîn Eyyübî dönemlerinde çoğalmıştır.

Medreseler açılış maksatlarına uygun olarak daha ziyade dinî ilimlerle ilgileniyorlardı¹². Matematik ve tabiî ilimlerin öğretimi için açılan ilk iki medrese de Eyyübîlerden el-Melik el-Kâmil dönemine

⁵ A..g.e. V, 344.

⁶ A..g.e. V, 383.

⁷ A..g.e. V, 413.

⁸ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, III, 157; ez-Ziriklî (Hayruddîn), *el-A'lâm*, I-XII, Beyrut, 1969, V, 288.

⁹ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V, 371.

¹⁰ A.g.k, V, 344.

¹¹ el-Kıftî ('Alî b. Yûsuf), *İnbâhu'r-Ruvât*, I-II, nşr. M. Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire, 1973, IV, 38; Yâkût el-Hamevî, *Mu 'cemu'l-Udebâ'*, I-VII, nşr. D.S. Margoliouth, Kahire, 1923-30, VII, 292; İA= *İslâm Ansiklopedisi, İslâm Alemi Coğrafya ve Biyografya Lügati*, İstanbul, 1940-1988, Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", V/II, 776.

¹² *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VI, 412.

aittir¹³. Yine bu devirde Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikîler de kendi mezheplerinin fıkhnı öğretmek için medreseler açmışlardır. Bunları birden fazla mezhebin fıkhnın öğretildiği medreselerin açılması takip etmiştir. Bu medreselerin yanında Kur'an ilimleri öğretimi için Dâru'l-kurrâlar, ayrıca İslâm tarihinde ilk defa bu dönemde hadis öğretimi için özel medrese (Dâru'l-hadîs) açılmıştır¹⁴.

Bu dönemde câmiler de eğitim ve öğretimdeki yerlerini korumuşlardır¹⁵. Nitekim müellifimiz, Kahire'de bulunan Amr Câmii'nde nahiv ve edebiyat müderrisliğine tâyin edilmiştir¹⁶. Bu medrese ve câmilerde, okuyucuların faydalanması için kütüphaneler tesis edilmiştir. Şam, Halep ve Âmid Câmilerinde bulunan kütüphaneler bunların en önemlileri olarak sayılır¹⁷.

Bu zaman dilimi içerisinde Mısır ve Şam, âlimler için bir sığınma ve emniyet yeri olduğundan İslâm dünyasının her tarafından buralara âlimler akın etmişlerdir¹⁸.

İbn Mu'tî de Şam'a gelen ve daha sonra Mısır'a yerleşen bu âlimlerden birisiydi. İlmî ve hâfızasıyla el-Melik el-Kâmil'i hayrete düşürdü. Artık İbn Mu'tî için onun himayesinde iyi bir yer ve rahat edeceği bir ev vardı. el-Melik el-Kâmil ilmi çok seven ve âlimlere en çok ikramda bulunan Eyyûbî sultanlarından birisiydi. Tarihçiler, onun bu durumuyla ilgili pek çok şey anlatmaktadırlar.

İbn Mu'tî'nin yaşadığı asırda, Mısır ve Şam'da, Eyyûbî Devleti sayesinde her türlü ikram ve takdir gören meşhur âlimlerin aktif çalışmalarıyla eğitim ve öğretim gelişmiştir. Kaynaklar, Şam sultanı el-Melik 'İsâ el-Eyyûbî'nin Ebu'l-Yumn el-Kindî¹⁹ (öl. 614/1217)'den

¹³ A.y.

¹⁴ A.y.

¹⁵ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VI, 413.

¹⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V, 243; es-Suyûtî (Celâluddîn), *Husnu'l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l-Kahire*, I-II, nşr. M. Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire, 1387/1967, I, 533.

¹⁷ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VI, 413.

¹⁸ Şeşen, Ramazan, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devlet*, İstanbul, 1987, s. 338.

¹⁹ ez-Zehabî (Şemsuddîn Ahmed b. 'Osmân), *el-İber fî Haber men Ğaber*, I-IV, nşr. Ebû Hâcir M. es-Sa'îd b. Bisyûnî Zağlûl, Beyrut, tsz, III, 159; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, I-II, nşr. M. Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Kahire, 1964-65, I,

Sîbeveyh'in *Kitâb*'ını okuduğunu zikretmektedirler. Bu asırda Doğuda ilim ilerlemiş ve meşhur ilim adamları yetişmiştir: İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsim 'Alî b. el-Hasan²⁰ (öl. 572/ 1176), Kutbuddîn en-Neysâbüri²¹ (öl. 579/1183), İbnu'l-Berrî²² (öl.583/1187), Ebu'l-Yumn el-Kindî²³, el-Melik el-Mansûr²⁴ (öl. 617/1220), İbn Ya'îş²⁵ (öl. 643/ 1245) ve diğerleri bu asrın belli başlı âlimlerinden bir kaçıdır.

Adı

Genellikle İbn Mu'tî diye anılan müellifimizin ismi, muhtelif kaynaklarda değişik şekillerde verilmektedir. Ondan bahsedilirken zikredilen diğer isimleri şöyledir: Yahyâ b. 'Abdilmu'tî b. 'Abdinnûr. Kendisinden bahseden kaynaklarda tesbit edebildiğimiz en uzun ismi budur²⁶. Kâtib Çelebi (öl. 1067/1657) ve diğer bazı müellifler sadece Yahyâ b. 'Abdilmu'tî demekle yetinmişler, dedesinin ismini vermemişlerdir²⁷. Yâkût el-Hamevî (öl. 626/1229), İbn Kesîr (öl. 774/1373), es-Suyûtî (öl. 911/1505) ve Taşköprüzâde (öl. 968/1560) ise ismini, Yahyâ b. Mu'tî b. 'Abdinnûr olarak vermektedirler. Görüldüğü üzere burada dedesinin isminde bir değişiklik olmamakla beraber babasının ismi İbn Mu'tî olarak verilmiş, isminin başındaki "Abd" kelimesi hazfedilmiştir²⁸. *el-İnbâh* yazarı el-Kıftî (öl.

570-571.

²⁰ ez-Zehebî, *el-İber*, III, 60; Şeşen, Ramazan, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 345.

²¹ ez-Zehebî, *el-İber*, III, 76; Şeşen, Ramazan, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 353; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VI, 416.

²² ez-Zehebî, *el-İber*, III, 84; Şeşen, Ramazan, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 368; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VI, 418.

²³ ez-Zehebî, *el-İber*, III, 159; es-Suyûtî, *el-Buğye*, I, 570-571; Şeşen, Ramazan, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 371; *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, VI, 518.

²⁴ ez-Zehebî, *el-İber*, III, 171; Şeşen, Ramazan, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 404.

²⁵ ez-Zehebî, *el-İber*, III, 249; Şeşen, Ramazan, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 373.

²⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtul-A'yân*, V,243; Ebu'l-Fidâ ('Imâduddîn İsmâ'il b. 'Alî), *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, III, 151. ez-Zehebî (Şemsuddîn Ahmed b. 'Osmân), *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, I-XXIV, nşr. Başşar Avvâr Ma'rûf ve Muhyî Hilâl es-Serhân, Beyrut, 1405/1985, XXII, 324; ez-Zehebî, *el-İber*, III, 201; el-Kureşî (Ebu'l-Vefâ), *el-Cevâhiru'l-Mudiyya, fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, I-II, Haydarâbâd, 1332, II, 214.

²⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I-II, nşr. Ş. Yaltkaya ve R. Bilge, İstanbul, 1941-1943, II, 1269; et-Tantâvî (Muhammed), *Neş'etu'n-Nahv*, Mısır, 1973, s. 215.

²⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; İbn Kesîr (Ebu'l-Fidâ İsmâ'il b. 'Omer), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut, 1966, XIII, 129; es-Suyûtî (Celâluddîn), *el-Eşbâh ve'n-Nezâ' ir fi'n-Nahv*, I-IV, Haydarâbâd, 1359. es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; es-

464/1071) ve diğer bazıları ise, Yahyâ b. Mu'tî demekle yetinmişler, dedesinin ismini vermedikleri gibi, babasının ismini de İbn Mu'tî olarak vermişlerdir²⁹. İbnü'l-Verdî (öl. 749/1349), müellifin kendi adını zikretmeyerek, ismini İbn Mu'tî b. 'Abdinnûr olarak vermiştir³⁰. Son olarak *el-Felâket ve'l-Meflûkûn* ile *Encyclopaedia of Islam*'da ise müellifimizin ismi, Yahyâ b. 'Abdinnûr olarak geçmektedir³¹. Görüldüğü üzere, bu değişik rivayetler içinde İbn Mu'tî'nin tam adı, birinci olarak verdiğimiz isimdir.

İbn Mu'tî için kaynaklarda başlıca üç künye zikredilmektedir. Kendisinden bahseden kaynakların çoğunluğunun birleştiği künye; Ebu'l-Huseyn'dir³². Bazı kaynaklar bu küneyi, Ebu'l-Hasen olarak vermektedir³³. Bu künye yukarıda verilen Ebu'l-Huseyn künyesinin tahrifi veya tashifi olduğu fikrini akla getirmektedir. Müellifimiz için zikredilen üçüncü künye ise, Ebû Zekeriyâ'dır³⁴. Öte yandan bütün kaynaklar İbn Mu'tî için Zeynuddîn lâkabında ittifak etmişlerdir.

İbn Mu'tî, mensubu olduğu Zevâve³⁵ kabilesine nisbetle ez-Zevâvî³⁶, Mağrib'e nisbetle el-Mağribî³⁷ ve Cezayir'e nisbetle de el-

Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 533; Taşköprüzâde (Ahmed Mustafâ), *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde*, I-II, nşr. Kâmil Kâmil Bekri ve Abdulvahhâb Ebu'n-Nûr, Kahire, 1968, I, 196.

²⁹ el-Kiftî, *el-İnbâh* IV, 38; ez-Zehebî, *Duvalu'l-İslâm*, I-II, nşr. Fahim M. Şeltût ve M. Mustafâ İbrahim, Kahire, 1974, I, 134; Şevki Dayf, *el-Medârisu'n-Nahviyye*, Kahire, 1968, s. 340.

³⁰ İbnü'l-Verdî (Zeynuddîn 'Omer), *Tetimmetu'l-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, I-II, nşr. Ahmed Rif'at el-Bedravî, Beyrut, 1389/1975, II, 231.

³¹ ed-Delcî (Ahmed b. 'Alî), *el-Felâketu ve'l-Meflûkûn*, Necef, 1385, s. 123.

³² İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V,243; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XXII, 324; İbn Kutluboğa (Zeynuddîn Kâsim), *Tâcu't-Terâcim fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdat, 1962, s. 83; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; İbnü'l-İmad el-Hanbelî (Abdulhayy b. Muhammed), *Şezerâtü'z-Zehab fi Ahbâri men Zehab*, I-VIII, Beyrut, tsz, V, 129.

³³ Ebu'l-Fidâ ('İmâduddîn İsmâ'il b. 'Alî), *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, III, 151; ez-Zehebî, *el-İber*, III, 201; İbnü'l-Verdî, *Tetimmetu'l-Muhtasar*, II, 231.

³⁴ Bağdatlı İsmâ'il Paşa, *Hediyetü'l-'Arifîn*, I-II, nşr. Rifat Bilge ve Mahmut K. İnal, İstanbul, 1951-1955, II, 523; Serkis (Yûsuf Elyan), *Mu'cemu'l-Matbu'âti'l-'Arabîyye ve'l-Mu'arrebe*, I-II, Kahire, 1346/1928, I, 246; Brockelmann (Carl), *GAL: Geschichte der arabischen Litteratur*, I-II, Leiden, 1943-1949, I, 366; Brockelmann (Carl), *GAL, Suppl. : Geschichte der arabischen Litteratur, Supplementband*, I-III, Leiden, 1937-1939, I, 530.

³⁵ Zevâve: Afrika'da (Bugün Cezayir) Becâye şehri yakınında büyük bir kabile. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V,243.

³⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 292; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V,243;

Cezâ'irî nisbelerini almıştır³⁸. Ayrıca, daha çok söz sahibi olduğu bilim dalları; dil ve nahiv ilmine nisbetle, el-Luğavî³⁹ ve en-Nahvî⁴⁰, Hanefî mezhebine nisbetle de kendisine el-Hanefî⁴¹ nisbeleri verilmiştir. Buraya kadar verilen isim, künye, lâkap ve nisbeleri dikkate alarak İbn Mu'tî'nin tam adının Ebu'l-Huseyn, Yahyâ b. 'Abdilmu'tî b. 'Abdinnûr, Zeynuddîn, ez-Zevâvî, el-Mağribî, el-Cezâ'irî el-Luğavî, en-Nahvî, el-Hanefî olarak verebiliriz. İbn Mu'tî'den bahseden kaynaklar, müellifimizin ailesi hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Ancak İbn Hallikân, İbn Mu'tî'nin mesubu bulunduğu Zevâve kabilesinin büyük bir kabile olduğunu bildirmektedir⁴². es-Suyûtî ise İbn Mu'tî'nin talebesi Ebû Bekr Radiyyuddîn el-Kosantînî (öl. 695/1295)'den bahsederken onun, hocası İbn Mu'tî'nin kızıyla evlendiğini bildirmektedir⁴³. Bu gibi kaynaklardan az da olsa elde edebildiğimiz ve daha ileride, özellikle Doğuya göç ettikten sonra geçim sıkıntısından dolayı bazı memuriyetlerde bulunduğu dâir vereceğimiz bilgiler ailesinin kalabalık olduğu fikrini akla getirmektedir.

Doğum Yeri ve Yılı

İbn Mu'tî'nin doğum yeri olarak değişik kaynaklarda muhtelif yerlerin isimleri zikredilmektedir. Kaynakların çoğu, İbn Mu'tî'nin Becâye zâhirinde, yani Becâye şehrinin banliyösünde doğduğunu bildirmektedir⁴⁴. el-Kıftî ve diğer bazı yazarlar ise, müellifin doğduğu

Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, III, 151; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, XXII, 324; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", *İA*, V/2, 776.

³⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, XXII, 324; ez-Zehebî, *Duvelu'l-İslâm*, I, 134; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Şevki Dayf, *el-Medârisu'n-Nahviyye*, s. 340.

³⁸ *GAL, Suppl.*, I, 530.

³⁹ İbnü'l-Verdi, *Tetimmetu'l-Muhtasar*, II, 231.

⁴⁰ el-Kıftî, *el-İnbâh* IV, 38; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V,243; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, III, 151; Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-Zumûn*, II, 1269; ed-Delcî, *el-Felâket ve'l-Meflûkân*, s. 123.

⁴¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V,243; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, III, 151; el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyya*, II, 214; Serkîs (Yûsuf Elyân), *Mu'cemu'l-Matbu'ât*, I, 245; ed-Delcî, *el-Felâket ve'l-Meflûkân*, s. 123.

⁴² İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V,243.

⁴³ es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, I, 470.

⁴⁴ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V,243; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, III, 151;

yerin el-Mağrib olduğunu bildirmektedirler⁴⁵. Bunların dışındaki bazı kaynaklar ise, İbn Mu'tî'nin Cezayir'de doğduğunu yazmaktadırlar⁴⁶. Bağdatlı İsmail Paşa ise, O'nun Mısır asıllı olup, ailesinin Mısır'dan göç etmiş olduğunu söylemektedir⁴⁷. İbn Mu'tî hakkında bilgi veren kaynaklardan *el-Cevâhiru'l-Mudıyye*'nin dışındakilerin hepsi O'nun 564/1169 tarihinde doğduğu hususunda ittifak etmişlerdir⁴⁸. *el-Cevâhiru'l-Mudıyye* yazarı Ebu'l-Vefâ el-Kureşî ise, müellifin 594/1294'de doğduğunu belirtmiştir⁴⁹. el-Kureşî'nin diğer bütün kaynaklardan farklı bir tarih vermesi, Onun bu bilgiyi aldığı kaynaktan 564'ü 594 diye almış olabileceği veya o kaynağın İbn Mu'tî'nin doğum tarihini 594 olarak verdiği fikrini akla getirmektedir.

İbn Mu'tî'nin doğum yeri ile ilgili verdiğimiz bu bilgilerin birbirlerinden çok fazla farklılık arzmetdiğini görmekteyiz. Zira Becâye Cezayir'in bir vilâyeti, Cezayir ise, Mağrib'in bir bölgesidir. Buraya kadar verilen bilgileri dikkate alarak İbn Mu'tî'nin, günümüzde Cezayir'in bir liman şehri olan Becâye'nin banliyösünde 564/ 1169'da doğduğunu söyleyebiliriz.

Gençliği

İbn Mu'tî'nin hayatından bahseden biyografik eserler, onun çocukluğundan ve gençlik yıllarından bahsetmemektedirler. Ancak o, ilim ve mârifet çeşitlerini okuyup tahsilini ve dersini belli bir seviyeye çıkarıncaya kadar, Becâye'de kalmıştır. İbn Mu'tî'nin en büyük hocası olan el-Cezûlî (607/1210)'nin bir müddet Becâye'de ders okutmuş olması da bu durumu kuvvetlendirmektedir⁵⁰.

O asırda Kuzey Afrika'da çocuklara öğretim yaptırılırken, çoğu

ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192.

⁴⁵ el-Kıftî, *el-İnbâh* IV, 38; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 292; 'Abdulkerim Muhammed el-Es'ad, "Beyne Elfiyyeti'bn Mu'tî ve Elfiyyeti'bn Mâlik", *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, Riyad, 1404/ 1983, s. 97.

⁴⁶ Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", *İA*, V/2, 776.

⁴⁷ Bağdatlı İsmâ'il Paşa, *Hediyyetü'l-'Arifîn*, II, 523; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V,243;

⁴⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 292; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V,243; ez-Zehabî, *el-'İber*, III, 206; İbnu'l-'Imad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab*, V, 129; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", *İA*, V/2, 776.

⁴⁹ el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudıyye*, II, 214.

⁵⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, III,157.

zaman, Kur'ân ile Hadis'i birlikte öğretirler, bu arada dinî bilgilerin ana prensiplerinin öğretimi ve bazı dinî meselelerin şifahî olarak telkinini de yaparlardı. Ancak Kur'ân-ı Kerim tilâvetini; çocukların onu iyice bellemesi ve Kur'ân-ı Kerim'in rivâyetleri ve kırâatleri arasındaki farklılıklara vukuf peyda edebilmeleri için hepsinden daha fazla önem verirlerdi. Yazı da bunlara eklenerek öğretilirdi⁵¹. İbn Mu'tî'nin de ilk tahsilini yaşadığı asırda geçerli olan bu sisteme göre yapmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Tahsili

Tahsili, okuduğu ilimler ve ihtisas kazandığı ilim dalları hakkında şunlar söylenebilir: İbn Mu'tî, ilgi sahası geniş ve çok yönlü ilim adamlarından biridir. Döneminin meşhur âlimlerinden ders almış, bir çok sahada eserler yazmıştır. Çok sayıda talebe okutmuştur. Hayatını veren kaynaklar, onun Arap Dili ve Edebiyatı sahasında ileri gitmiş bir otorite olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. O, her şeyden önce bir dil ve edebiyat âlimidir. Çağdaşı Yâkût el-Hamevî, onun hakkında: “Çağdaş bir bilgin, Arap Dili hususunda oldukça ileri gitmiş bir otorite, edip ve şâirdir”⁵² demektedir. Cezayir'de Ebû Mûsâ el-Cezûlî'den nahiv ve fıkıh okumuş, Arap Dili tahsili yapmıştır⁵³. Şam'da hadis âlimi İbn 'Asâkir'den hadis dersi almıştır⁵⁴. İbn Hallikân, İbn Mu'tî için: “O, nahiv ve lügatta asrının önde gelen otoritelerinden biriydi, faydalı kitaplar yazdı, birçok kişi kendisinden ders aldı ve istifade etti”⁵⁵ demektedir. es-Suyûtî ise, onun Arap Dili alanında ileri gitmiş bir otorite ve iyi bir şâir olduğunu söyler ve şunları ekler: “Çok şey ezberlemiştir; ezberleri arasında Cevherî (öl. 393/1002)'nin *Kitâbu's-Sıhâh*'ı da vardır”⁵⁶.

İbn Mu'tî'nin ilmî kapasitesi geniş olmasına ve birçok sahada

⁵¹ Çelebi, Ahmet, *İslâmda Eğitim ve Öğretim Tarihi*, trc. Ali Yardm, İstanbul, 1983, s. 48.

⁵² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, VII, 292.

⁵³ Serkîs (Yûsuf Elyân), *Mu'cemu'l-Matbu'ât*, I, 245; Moh. Ben Cheneb, “İbn Mu'tî”, *İA*, V/2, 776.

⁵⁴ Muhammed Şeneb, “İbn Mu'tî”, Arapça'ya tercüme eden: Muhammed Sâbit el-Fendi, *Dâ'iretü'l-Ma'ârifü'l-İslâmiyye*, Cild I, Sayı I, 1352/1933, s. 280; Moh. Ben Cheneb, “İbn Mu'tî”, *İA*, V/2, 776.

⁵⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V, 243.

⁵⁶ es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 533.

eser yazmış olmasına rağmen, meşhur olduğu ilmî sahalara daha ziyade Arap Dili ve Edebiyatı, nahiv, lügat, şiir ve fıkıh olmuştur⁵⁷. Nitekim, Fıkıh İlminde ihtisas sahibi olduğunu gösteren bir kanıt olarak, fakihlerden bahseden tabakat kitaplarında onun da tercüme-i haline yer verilmiş olması gösterilebilir⁵⁸.

Seyahatleri ve Görevleri

Seyahatleri ve memuriyetlerine ilişkin olarak denilebilir ki; İbn Mu'tî Mağrib'te uzun müddet kalmamıştır. Onun Mağrib'i kaç yaşında ve hangi tarihte terk ettiği hususunda ise, kaynaklarda kesin bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak tahsilini Şam'da devam ettirdiği ve bazı eserlerini daha genç yaşta iken orada yazdığı bilindiğine göre müellifin küçük denecek yaşta Mağrib'ten ayrıldığını düşünmek mümkündür.

İbn Mu'tî, Mağrib'ten Şam'a göç etmiş ve orada uzun müddet kalmıştır⁵⁹. Müellif orada tahsilini tamamlamış ve nahiv dersleri okutmuştur. Şam, İbn Mu'tî'nin göç ettiği ilk yerdir. O, geçim sıkıntısı içerisinde bulunduğu için ilmi çalışmaları ve talebe okutmasının yanında o devirde bir nevi noterlik olan şâhitlik görevi de yapmıştır⁶⁰. İbn Mu'tî, Şam'da ilmi ve ilim adamlarını seven, aynı zamanda Arap Dili ve Edebiyatı alanında bilgi sahibi olan el-Meliku'l-Mu'azzam 'İsâ b. Muhammed el-Eyyûbî (öl. 624/1226) ile yakınlık kurmuş⁶¹ ve adı geçen melik tarafından câmiler idaresinde görevlendirilmiştir⁶².

İbn Mu'tî, el-Melik el-Mu'azzam'ın ölümünden sonra, el-Melik el-Kâmil (öl. 624/1226)'in Şam'ı ziyareti sırasında bir grup ilim adamı ile birlikte onun meclisinde bulunup, nahivle ilgili bir sorusuna

⁵⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Uderbâ'*, VII, 292; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V, 243; İbnü'l-İmad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb*, V, 129; Bağdatlı İsmâ'il Paşa, *Hediyyetü'l-'Arifîn*, II, 523; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", *İA*, V/2, 776.

⁵⁸ el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*, II, 214; İbn Kutluboga, *Tâcu't-Terâcim*, s. 83.

⁵⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V, 243; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, III, 151; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", *İA*, V/2, 776.

⁶⁰ Muhammed Şeneb, "İbn Mu'tî", *Dâ'iretü'l-Ma'ârif*, Cilt I, sy. I, s. 280; ed-Delcî, *el-Felâket ve'l-Meflûkân*, s. 123; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", *İA*, V/2, 776.

⁶¹ el-Kıfî, *el-İnbâh* IV, 38.

⁶² Serkîs (Yûsuf Elyân), *Mu'cemu'l-Matbû'ât*, I, 245-246.

yerinde bir cevap vermesi üzerine el-Melik el-Kâmil onu, beraberinde Mısır'a gitmeye ikna etmiş ve müellif 624/1226' da onunla birlikte Mısır'a gitmiştir. el-Melik el-Kâmil onu dolgun bir maaşla Kahire'de Câmî'u'l- 'atîk'te (Fustat'taki 'Amr Câmii) nahiv ve edebiyât dersleri müderrisliğine tâyin etmiş, ölünceye kadar bu görevde kalmıştır⁶³.

İbn Mu'tî'nin kısa süreli seyahatlarda bulunup bulunmadığı hususunda ise, kaynaklarımızın hemen hemen hepsi herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu konuda sâdece *Tetimmetu'l-Muhtasar* sahibi İbnu'l-Verdî; İbn Mu'tî'nin hacca gittiğini ve Kâ be'yi yakından gördüğünde bir şiir okuduğunu bildirmektedir⁶⁴.

Mezhebi hakkında İbn Mu'tî'den bahseden kaynakların bir ikisi hariç hemen hepsinde onun Hanefî olduğu kaydedilmektedir⁶⁵. Hanefî âlimlere mahsus olan *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*⁶⁶ ve *Tâcu't-Terâcim*⁶⁷ gibi eserlerde tercüme-i hâlinin yer alması, onun Hanefî olduğu fikrini kuvvetlendirir. Bazı kaynaklarda ise, onun Mağrib'te Mâlikî, Şam'da Şâfiî ve Kahire'de Hanefî olduğu yazılmaktadır⁶⁸. Eğer bu bilgiler doğru ise İbn Mu'tî'nin ikâmet ettiği yerleşim birimlerindeki hâkim olan mezhepleri taklit ettiği düşüncesi akla gelmektedir. İlmî dirâyet sahibi olan müellifin böyle bir taklit içinde bulunmuş olması zayıf bir ihtimal gibi gözükmektedir. Kaynakların büyük ekseriyetinin onun Hanefî mezhebine mensup olduğu hususunda ittifak etmiş olmaları da bu düşüncemizi destekler mahiyettedir.

Yaşadığı süre içerisinde birtakım geçim sıkıntıları da çekmiş olan İbn Mu'tî, altmış küsur yıllık hayatı boyunca çok verimli ilmî çalışmalarda bulunmuş, bu dönem içerisinde birçok eser yazmıştır.

⁶³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V, 243; el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*, II, 214; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192; et-Tantâvî, *Neş'etu'n-Nahv*, s. 215; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", *İA*, V/2, 776.

⁶⁴ İbnu'l-Verdî, *Tetimmetu'l-Muhtasar*, II, 232.

⁶⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V, 243; Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, III, 151; ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, XXII, 344; ez-Zehabî, *el-İber*, III, 202; Serkîs (Yûsuf Elyân), *Mu'cemu'l-Matbû'ât*, I, 245.

⁶⁶ el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*, II, 214.

⁶⁷ İbn Kutluboga, *Tâcu't-Terâcim*, s. 83.

⁶⁸ Muhammed Şeneb, "İbn Mu'tî", *Dâ'iretü'l-Ma'ârif*, Cilt I, sy. I, s. 280; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", *İA*, V/2, 776.

624/1226 yılında Şam'dan Kahire'ye intikal eden İbn Mu'tî, ömrünün son dört yılını burada geçirmiştir.

Ölüm Tarihi

İbn Mu'tî'nin ölüm tarihinin 628/1231 olduğu hususunda kaynaklar ittifak etmişlerdir⁶⁹. Ondan bahseden eserlerin bir çoğunda onun Zilka'de ayının son günü öldüğü bildirilmiştir⁷⁰. Ebû Şâme ve İbn Kesîr ise onun Zilhicce ayının ilk günü vefat ettiğini yazmışlardır⁷¹. Yûsuf Elyân Serkîs, İbn Mu'tî'nin Zilka'de ayının son günü olan Pazartesi günü öldüğünü ve Zilhicce ayının ilk günü olan Salı günü defnedildiğini bildirmektedir⁷². *GAL, Suppl.* ve diğer bazı kaynaklar ise, 30 Zilka'de-29 Eylül Pazartesi günü öldüğünü bildirmişlerdir⁷³. Verilen bu bilgiler ışığında İbn Mu'tî'nin, 30 Zilka'de 628 (29 Eylül 1231, Pazartesi) tarihinde öldüğünü ve bir sonraki günde defnedildiğini söyleyebiliriz. Kaynakların büyük bir ekseriyeti İbn Mu'tî'nin öldüğü yeri Kahire olarak bildirmiştir⁷⁴. Birkaç tanesi ise, Mısır (Kahire) diye vermiştir⁷⁵. Ancak, Mısır'da öldüğünü yazan kaynaklarda da, defnedildiği yerin, İmam Şâfiî'nin türbesinin de bulunduğu Karâfe mezarlığı olduğu yazılmaktadır. Buradan hareketle bütün kaynakların Kahire'de öldüğü hususunda ittifak ettiklerini söyleyebiliriz.

Bütün kaynaklar, İbn Mu'tî'nin Karâfe kabristanında İmam Şâfiî'nin türbesi yakınlarına defnedildiği hususunda birleşmişlerdir⁷⁶.

⁶⁹ el-Kıfî, *el-İnbâh* IV, 38; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V, 243; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192; *GAL*, I, 366.

⁷⁰ el-Kıfî, *el-İnbâh* IV, 38; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V, 243; Taşköprüzâde (Ahmed Mustafâ), *Mifâhu's-Sa'âde*, I, 196; Serkîs (Yûsuf Elyân), *Mu'cemu'l-Matbu'ât*, I, 245.

⁷¹ Ebû Şâme (Şihâbuddîn), *Terâcimu'r-Ricâli'l-Karneyn*, nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî, 'Izzet el-'Attâr el-Huseyn ed-Dimaşkî, Beyrut, 1847, s. 160; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII, 129.

⁷² Serkîs (Yûsuf Elyân), *Mu'cemu'l-Matbu'ât*, I, 245.

⁷³ *GAL, Suppl.*, I, 530; Muhammed Şeneb, "İbn Mu'tî", *Dâ'iretü'l-Ma'ârif*, Cilt I, sy. I, s. 280; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", *İA*, V/2, 776.

⁷⁴ el-Kıfî, *el-İnbâh* IV, 38; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V, 243; İbnu'l-Verdi, *Tetimmetu'l-Muhtasar*, II, 231; et-Tantâvî, *Neş'etu'n-Nahv*, s. 215.

⁷⁵ ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, XXII, 344; ez-Zehabî, *el-İber*, III, 201; ez-Zehabî, *Duvalu'l-İslâm*, I, 134; İbnu'l-İmad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab*, V, 129.

⁷⁶ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, V, 243; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII, 129; el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyeye*, II, 214; İbnu'l-İmad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab*, V,

Tarihçi Ebû Şâme, kendisinin Kahire’de bulunduğu sırada H. 628 senesi, Zilhicce ayının ilk gününde İbn Mu’tî’nin öldüğünü, cenaze namazının hayvan pazarındaki kale yanında kılındığını, namaza el-Kâmil b. ‘Âdil’in de katıldığını ve Karâfe’de İmam Şâfiî türbesinden Ebû İbrâhîm el-Muzenî (öl. 264/878) ‘nin kabrine doğru yolun sol tarafına defnedildiğini bildirmiştir⁷⁷.

Hocaları ve Talebeleri

A. Hocaları

İbn Mu’tî’nin birçok âlimden ders aldığı muhakkaktır. Ancak, kendisinden bahseden kaynaklar, sadece üç tane hocasının ismini vermektedir:

1. Ebû Mûsâ el-Cezûlî’nin ‘İsâ b. ‘Abdil‘aziz b. Yâlelbaht el-Berberî el-Merrâkuşî en-Nahvî⁷⁸ (öl. 607/1210). el-Cezûlî, İbn Mu’tî’nin ilk ve en önemli hocalarından biri sayılır. Bir müddet Mısır’da kalmış, hac ziyâretinde bulunmuş ve daha sonra Mağrib’e dönerek Bacâya’de ikamet etmiştir. Bir süre Merrâkuş Câmiinde hatiplik yapmış, ders okutmuş ve Merrâkuş’da vefat etmiştir. Nahiv, usul, lügat ve kırâatta meşhur bir âlimdir⁷⁹. Eserlerinden bazıları şunlardır:

a. *el-Mukaddime (Kânûn diye isimlendirmiştir)*⁸⁰. (Nahiv ile ilgili)

b. *Muhtasaru Şerhi’bn Cinnî li Dîvâni’l-Mutenebbî*⁸¹.

129; Serkîs (Yûsuf Elyân), *Mu‘cemu’l-Matbû‘ât*, I, 246.

⁷⁷ Ebû İbrâhîm İsmâ‘îl b. Yahyâ el-Müzenî (öl. 264/878) bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A‘yân*, I, 196; e-Subkî (Tâcuddîn), *Tabakâtu’ş-Şafi‘iyyati’l-Kübrâ*, I-X, nşr. ‘Abdulfettâh el-Hulv ve Muhammed et-Tenâhî, Kahire, 1383/ 1964, II, 93.

⁷⁸ ez-Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nubelâ’*, XXII, 324; ez-Zehebî, *el-‘İber*, III, 202; es-Suyûtî, *Husnu’l-Muhâdara*, I, 533; İbnu’l-‘Imad el-Hanbelî, *Şezerâtü’z-Zeheb*, V, 196; et-Tantâvî, *Neş‘etu’n-Nahv*, s. 215; Moh. Ben Cheneb, “İbn Mu’tî”, *İA*, V/2, 776.

⁷⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A‘yân*, III, 157-158; ez-Zehebî, *el-‘İber*, III, 146; İbnu’l-‘Imad el-Hanbelî, *Şezerâtü’z-Zeheb*, V, 26; ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, V, 288; et-Tantâvî, *Neş‘etu’n-Nahv*, s. 232.

⁸⁰ İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A‘yân*, III, 157-158; İbnu’l-‘Imad el-Hanbelî, *Şezerâtü’z-Zeheb*, V, 26; et-Tantâvî, *Neş‘etu’n-Nahv*, s. 232.

⁸¹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu’l-A‘yân*, III, 157-158; ez-Ziriklî, *el-A‘lâm*, V, 288.

c. *el-Emâlî fi'n-Nahv*⁸².

d. *Şerhu'l- Mukaddime* (on cilt)⁸³.

2. el-Kâsim b. 'Alî b. el-Hasen b. Hibetullâh Ebû Muhammed b. 'Asâkir⁸⁴ (öl. 600/ 1203). İbn 'Asâkir, İbn Mu'tî'nin hadis dersleri aldığı hocasıdır. İbn 'Asâkir, mârifet ehli, takvâ sahibi ve şakacı birisiydi. Babasının vefatından sonra Dâru'l-hadis en-Nûriyye'de hoca oldu. Maaş almaz, gelirlerini talebelerine dağıtırdı. Yazısı mükemmel değildi. Şam'da vefat etmiştir⁸⁵. Yazmış olduğu kitaplarının bazıları şunlardır:

a. *Fadlu'l-Medîne*,

b. *el-Câmi'u'l-Mustaksâ fi Fadâ'ili'l-Aksâ*,

c. *el-Cihâd*,

d. *el-Mecâlis*⁸⁶.

3. Tâcuddîn el-Kindî Ebu'l-Yumn Zeyd b. Hasen el-Bağdâdî⁸⁷ (öl. 613/1216). el-Kindî Şam'da nahivciler ve kurrânın Şeyhi idi. el-Melik el-Mu'azzam da kendisinden ilim tahsil etmiştir⁸⁸. Hanbelî mezhebinde iken daha sonra Hanefî olmuştur. Melikler, vezirler ve emirler nezdinde saygınlık kazanmış ve Şam'da birçok talebe okutmuştur⁸⁹.

B. Talebeleri

İbn Mu'tî'den bahseden kaynakların büyük bir ekseriyeti onun çok sayıda talebesi olduğunu, birçok kişinin onun ilminden

⁸² İbnu'l-İmad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb*, V, 26; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, V, 288.

⁸³ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, III, 157-158.

⁸⁴ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XXII, 324; ez-Zehebî, *el-İber*, III, 202; el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*, II, 214; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-Terâcim*, s. 83; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Sa'âde*, I, 196.

⁸⁵ ez-Zehebî, *el-İber*, III, 130; İbnu'l-İmad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb*, IV, 347; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 12; *GAL*, I, 404; *Suppl.*, I, 467.

⁸⁶ ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 12; *GAL*, I, 404.

⁸⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII, 129; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

⁸⁸ ez-Zehebî, *el-İber*, III, 159; İbnu'l-İmad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb*, V, 54.

⁸⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII, 71.

faýdalandygyny bildirmiş, ancak talebelerinin isimlerinden bahsetmemişlerdir⁹⁰. O, özellikle Şam'da ve Kahire'deki 'Amr Câmiinde nahiv ve edebiyat dersleri okutmuştur⁹¹. İsimleri zikredilen talebeleri şunlardır:

1. Muhammed Ebû Zekiyyiddîn el-Munzirî eş-Şafi'î el-Misrî (656/1258). Ebu'l-Vefâ el-Kureşî⁹², İbn Mu 'ti'nin el-Munzirî'ye icâzet verdiğini bildirmiş, İbn Kutluboğa⁹³ ise "el-Munzirî ve başkasına" diye bir ifade kullanmıştır. el-Munzirî, hadis, fıkıh, nahiv, lügat ve tarih ilimlerinde meşhur olmuş⁹⁴, *Sahîh-i Müslim* ve *Sünen-i Ebî Dâvud*'u ihtisâr etmiştir⁹⁵.

Ayrıca *et-Terğîb ve't-Terhîb* adında bir de kitap yazmıştır⁹⁶. el-Munzirî'nin dışında, İbn Mu'tî'den ders aldıkları bildirilen üç talebesinin daha isimlerini tesbit edebildik; bunlar da:

a. Ebû Bekr b. 'Omer Radiyyuddîn el-Kosantînî (öl. 695/ 1295). es-Suyûtî⁹⁷ ve İbnu'l-'İmad⁹⁸, el-Kosantînî'nin tercüme-i hâlini verirken onun Kahire'de Arap Dilinin önde gelen otoritelerinden biri olup, fıkıh ve hadiste ilim sahibi olduğunu yazmışlar ve Arap Dili ve Edebiyatını İbn Mu'tî'den öğrendiğini bildirmişlerdir. Buna ek olarak es-Suyûtî, onun, İbn Mu'tî'nin kızı ile evlendiğine dair bazı açıklamalara da yer vermiştir.

b. Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Tarhân el-Ensârî ed-Dımaşkî (öl. 690/1291). Tıp ilminde meşhur olmuş, Şam hekimlerinin reisliğini yapmış ve aklî ilimlerle uğraşmıştır. İbn Mu'tî'den edebiyât

⁹⁰ el-Kıftî, *el-İnbâh* IV, 38; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, V, 243; es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 533; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Sa'âde*, I, 196; ed-Delcî, *el-Felâket ve'l-Meflûkân*, s. 123.

⁹¹ ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-Nubelâ'*, XXII, 324; ez-Zehabî, *el-'İber*, III, 202; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; et-Tantâvî, *Neş'etu'n-Nahv*, s. 215; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", *İA*, V/2, 776.

⁹² el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye*, II, 214.

⁹³ İbn Kutluboğa, *Tâcu't-Terâcim*, s. 83.

⁹⁴ Ebû Şâme, *Terâcimu'r-Ricâli'l-Karneyn*, s. 201; ez-Zehabî, *el-'İber*, III, 281; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII, 212.

⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII, 212.

⁹⁶ İbnu'l-'İmad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab*, V, 277.

⁹⁷ es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, I, 470.

⁹⁸ İbnu'l-'İmad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab*, V, 434.

okumuştur⁹⁹.

Kitâbu'l-Bâhir fi'l-Cevâhir,

*Kitâbu't-Tezkirât fi't-Tıbb*¹⁰⁰, vs. gibi eserleri vardır.

c. İbnu'l- 'Attâr İbrâhîm b. Ebî 'Abdillâh b. Yûsuf Ebû İshâk el-Ensârî el-İskenderî (öl. 649/ 1251). İbn Mu'tî'den eğitim ve öğretim görmüş, Hint, Yemen, Irak ve Rum memleketlerini dolaşmıştır¹⁰¹.

İlmî Kişiliği ve Meşgul Olduğu İlim Dalları

İbn Mu'tî'nin ilmî kişiliğini incelemeden önce meşgul olduğu ilim dallarına bir göz atmak gerekir. Zira onun ilmî kişiliğinin şekillenmesinde uğraştığı ilimlerin büyük bir rolü olduğu âşikârdır. Müellifin eserlerine bakıldığında Arap Dili ile ilgili ilimlerin bir çoğu ile meşgul olduğu görülmektedir. Ayrıca kıraat ilmi ile meşgul olduğu da, eserlerinden bahsederken de ele alınacağı üzere, kıraat ile ilgili yazdığı kasîdeden anlaşılmaktadır. Hadis ilmi ile de meşgul olmuş ve Şam'da hadis dersleri almıştır¹⁰². Yûsuf Elyan Serkîs¹⁰³ 'in de dediği gibi İbn Mu'tî'nin eserlerine vâkıf olanlar, onun ilmî vukûfiyetinin derinliğine, anlayışının kuvvetine, ahlâkının güzelliğine ve nazımının fesâhatına şâhit olurlar. Daha 31 yaşlarında iken 595/ 1198 yılında meşhur *Elfiyye*'sini yazmış olması¹⁰⁴ da ilmî hayatının ilk zamanlarından itibaren eser verecek derecede üstün bir yetenek ve zekâyâ sahip olduğunun önemli bir delili sayılabilir.

Şam'da ilmi seven ve âlimlere iyilikte bulunan Şam emîri el-Melik el-Mu'azzam ile iyi ilişkiler kurmuştur¹⁰⁵. İbn Mu'tî'nin Şam'dan Kahire'ye gidiş sebebi ise *Siyeru A'lami'n-Nubelâ*, *el-Felâket ve'l-Meflûkân* ve diğer bazı kaynaklarda şöyle geçmektedir: Mısır

⁹⁹ ez-Zehabî, *el-İber*, III, 371; İbnu'l-İmad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab*, V, 411.

¹⁰⁰ ez-Zehabî, *el-İber*, III, 371; İbnu'l-İmad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zehab*, V, 411; ez-Zirikî, *el-A'lâm*, I, 60.

¹⁰¹ et-Temîmî el-'İzzî (Takiyyuddîn), *et-Tabakâtu's-Saniyya fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, I-IX, nşr. 'Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, Kahire, 1410/ 1989, I, 187-188.

¹⁰² Muhammed Şeneb, "İbn Mu'tî", *Dâ'iretü'l-ma'ârif*, Cilt I, sy. I, s. 280; Moh. Ben Cheneb, "İbn Mu'tî", *İA*, VI/2, 776.

¹⁰³ Serkîs (Yûsuf Elyân), *Mu'cemu'l-Matbû'ât*, I, 245-246.

¹⁰⁴ el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹⁰⁵ el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 99.

sultanı el-Melik el-Kâmil, Şam'ı ziyaretinde İbn Mu'tî bir ulema topluluğu ile birlikte sultanın meclisine gelmiş, sultan âlimlere: زيد ذهب به cümlesinde Zeyd kelimesinin mansup okunmasının câiz olup olmadığını sormuş; İbn Mu'tî dışındaki âlimler câiz olmadığı şeklinde cevap vermişler. Ancak İbn Mu'tî câizdir demiş ve bunu şöyle izah etmiştir: “ذهب” fiiliyle ref edilen, “ذهب” masdarıdır. Zeyd kelimesi, mansup durumunda olan câr-mecrûr konumundadır. Bu durum “زيد مررت به” kabilindedir. Burada ise, Zeyd kelimesinin nasb okunması câizdir.” Sultan bu cevabı güzel bulmuş ve onun kendisiyle Kahire'ye gitmesini teklif etmiştir¹⁰⁶.

Kaynaklar, İbn Mu'tî'nin iyi bir şâir olduğunu bildirmektedirler¹⁰⁷. Arap Dili ve Edebiyatı alanında oldukça ileri gitmiş bir otorite ve ilk *Elfîyye* yazarının da kendisi olduğu bilindiğine göre, bu durumda olan bir kişinin şiir söylemiş olması normaldir. Nitekim onun muasırı olan Yâkût el-Hamevî, İbn Mu'tî'nin bir şiir divanı olduğunu bildirmektedir¹⁰⁸. Onun şiirinden bazı örnekler toplayan birtakım kaynaklar da bize bunu göstermektedir. İbnu'l-Verdî, onun hac ziyâretinde bulunup Kâbe'yi yakından gördüğünde şu şiiri okuduğunu bildirmektedir. (Tavil)¹⁰⁹:

ولما تبدى لي من السجف جانب ومقلة ليلى من وراء نقابها
بعثت رسول الدمع بيني وبينها ولتأذن في قربي وتقبيل بابها
فما أدت إلا بإبماض برقها ولا سمحت إلا بلثم ثرابها

“Sanki nikâbının arkasından Leylâ'nın gözü görünürcesine, örtünün altından Kâbe'nin bir tarafı bana görüldüğünde, Kendisine yaklaşmama ve kapısını öpmeme izin vermesi için aramızdaki ilgiyi kurmak üzere ona gözyaşı elçisini gönderdim. Ne var ki o, sadece

¹⁰⁶ ez-Zehbî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'*, XXII, 324; ed-Delcî, *el-Felâket ve'l-Meflûkân*, s. 123; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹⁰⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; İbnu'l-Verdî, *Tetimmetu'l-Muhtasar*, II, 232; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Sa'âde*, I, 196; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; ed-Delcî, *el-Felâket ve'l-Meflûkân*, s. 123.

¹⁰⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 293.

¹⁰⁹ İbnu'l-Verdî, *Tetimmetu'l-Muhtasar*, II, 232.

şimşegini çakmak suretiyle önümün aydınlanmasına ve toprağını öpmeme izin verdi.”

İbn Mu'tî'nin, Yâkût tarafından nakledilen ve kendi lakabı hakkında söylediği şu şiiri de onun şâirliğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. (Basît)¹¹⁰ :

قالوا : تَلَقَّبَ زَيْنَ الدِّينِ فَهُوَ لَهُ وَنَعْتٌ جَمِيلٌ بِهِ أَضْحَى اسْمُهُ حَسَنًا
فَقُلْتُ : لَا تَغْبِطُوهُ إِنَّ ذَا لَقَبٌ وَقَفَّ عَلَى كُلِّ نَحْسٍ وَالذَّلِيلُ أَنَا

“Dediler ki:Zeynuddin diye lâkaplandı. O lâkap, ona yaraşır; onunla ismi de güzel olmuştur.”

Dedim ki: “Ona gıpta etmeyin, zira bu, her talihsiz verile bir lakaptır; isbatı da benim.”

Yâkût el-Hamevî, ilimle ilgili olarak da şu şiirini nakletmiştir. (Kâmil)¹¹¹:

وَإِذَا طَلَبْتَ الْعِلْمَ فَعَلِمَ أَنَّهُ عِبَاءٌ لِيَنْتَظِرَ أَيَّ عِبَاءٍ تَحْمِلُ
وَإِذَا عَلِمْتَ بِأَنَّهُ مُتَفَاوِضِلٌ فَاشْغَلْ فَوَادِكَ بِالذِّى هُوَ أَفْضَلُ

“İlmi talep ettiğinde bil ki o, bir yükür. Hangi yükü taşıyacağına bakmalısın, Onun üstün olduğunu anladığın zaman artık kalbini en değerli olanla meşgul et”

es-Suyûtî ise, İbn Mu'tî'nin lâkabı ile ilgili olarak Yâkût'un verdiği şiirin biraz değişik şeklini vermektedir.(Basît)¹¹² :

قالوا : تَلَقَّبَ زَيْنَ الدِّينِ فَهُوَ لَهُ وَنَعْتٌ جَمِيلٌ بِهِ قَدْ زَيْنَ الْأَمْنَا
فَقُلْتُ : لَا تَعْدِلُوهُ إِنَّ ذَا لَقَبٌ وَقَفَّ عَلَى كُلِّ بَخْسٍ وَالذَّلِيلُ أَنَا

“Zeynuddin diye lâkaplandığını söylediler, o lâkap onun için güzel bir sıfattır. Emin kişiler onunla süslenmiştir.”

“Ben: Onu ayıplamayın, zira bu, her bahtsız verile bir

¹¹⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l- Udebâ*, VII, 292.

¹¹¹ A.y.

¹¹² es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344.

lâkaptır; ispatı da benim, dedim.”

İbn Kesîr, *el-Bidâye*'de İbn Mu'tî'den bahsederken, cenazesine, öldüğü sene Mısır'a gelmiş olan şeyh Şihâbuddîn Ebû Şâme'nin de katıldığını bildirmekte ve el-Melik el-Kâmil'inde cenazesinde bulunduğu şekilde bir rivayete yer vermektedir¹¹³. İbn Mu'tî için: mütevazî, ağır başlı, yumuşak huylu, herkesle iyi geçinen, âlim, fâzıl ve şâir ruhlu şahsiyet sahibi bir kişidir, diyebiliriz.

Eserleri

İbn Mu'tî, Kuzey Afrika, Şam ve Mısır'da geçen altmış dört yıllık hayatı süresinde Arap Dili ve Edebiyatına vukûfiyetini gösteren değerli kitaplar yazmıştır. Ancak bu kitapların bir kaç tanesi günümüze kadar gelebilmiş, büyük bir ekseriyeti ise bize kadar ulaşamamış olup, sadece ismen bilinmektedir.

Bilinen Eserleri:

1. *ed-Durretu'l-Elfiyye fi 'İlmi'l-'Arabiyye* : “*el-Elfiyye*” veya “*Elfiyyet İbn Mu'tî*” diye de isimlendirilen bu kitap, tarzının ilkidir. Eser, 1021 beytten mürekkep recez, seri' ve müzdevic bahrında yazılmış, bir gramer kitabıdır. Eserde nahiv ve sarf konuları birbirinden ayrılmış, önce nahiv, sonra sarfa yer verilmiştir. Eser, 1318/1900'de Leipzig'de K.V. Zetterstéeen tarafından, notlar ilâve edilmek suretiyle, “*Die alfiyya des Ibn Mu'tî*” adıyla neşredilmiştir¹¹⁴.

2. *el-Fusûl el-Hamsûn*: İbn Mu'tî, eserini beş baba ve her babı da on fasıla ayırarak konuları işlemiş ve bundan dolayı da kitabına bu adı vermiştir. Müellifin, kitabın küçüklüğüne ve baş tarafında eseri mübtediler için bir öğretim kitabı olarak yazdığını bildirmesine rağmen, şahit olarak 127 âyet, 66 şiir ve 5 emsal zikretmiş olması eserin ilmî bir gramer kitabı olduğunu göstermektedir. Eserde önce nahiv sonra da sarf konuları yer almaktadır. Eserin, Berlin, Oxford, Bodleiana, Ezher, Şam ve İstanbul'da birçok yazma nüshası mevcuttur.

Kitâbu'l-Fusûl fi'n-Nahv ismiyle de bilinen bu eser, 1396/1976

¹¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XIII, 129.

¹¹⁴ Muhammed Şeneb, “İbn Mu'tî”, *Dâ'iretü'l-Ma'ârif*, Cilt I, sy. I, s. 280-281; Moh. Ben Cheneb, “İbn Mu'tî”, *IA*, V/2, 776.

tarihinde Mahmûd Muhammed et-Tenâhî tarafından neşredilmiştir. Ayrıca bir tahkiki de İsmail Demir tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilin Dalı (Erzurum 1996)'nda, hazırlanmıştır.

3. *el-Bedî' fî Sınâ'ati's-Şi'r*: Eser, manzum bir belâgat kitabıdır, yazma nüshası Fleischer, Die Refaiya nr. 246'da mevcuttur¹¹⁵.

“ *el-Bedî' fî 'İlmi'l-Bedî'* “ diye de anılan bu eserin yazma ikinci bir nüshası Leipzig'de 488/3 numarada mevcuttur. Diğer bir nüshası ise, İstanbul'da Topkapı Sarayı, III. Ahmet Kütüphanesi 2727/8 numarada bulunmaktadır. Bu nüshadan bir örnek te Arap Birliği Arapça Yazmalar Enstitüsü Kütüphanesi nr. 18'de “*el-Bedî' fî 'İlmi'l-Bedî'* “ ismiyle bulunmaktadır. Kitap dokuz yapraktır.

İsmen Bilinen Eserleri

1. *Havâşin 'alâ Usûli 'bni's-Serrâc*¹¹⁶, İbnu's-Serrâc (öl. 316/928)'ın *el-Usûl fî'n-nahv* adlı eserinin şerhidir.

2. *Dîvânu Hutab*¹¹⁷. Muhtemelen dinî konuşmalarını topladığı bir kitaptır.

3. *Dîvânu Şi'r*¹¹⁸. Şiirlerinin yer aldığı eseridir.

4. *el-Muselles fî'l-luga*¹¹⁹. Bir kelimedeki hareke değişikliği sebebiyle mânânın değişmesini inceleyen bir eserdir.

¹¹⁵ Muhammed Şeneb, “İbn Mu'tî”, *Dâ'iretü'l-Ma'ârif*, Cilt I, sy. I, s. 280-281; Moh. Ben Cheneb, “İbn Mu'tî”, *İA*, V/2, 776.

¹¹⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Bağdathî İsmâ'il Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 523; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192-193; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹¹⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Bağdathî İsmâ'il Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 523; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192-193; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹¹⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Bağdathî İsmâ'il Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 523; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192-193; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹¹⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Bağdathî İsmâ'il Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, II, 523; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192-193; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

5. *Kasîdetun fi'l-'Arûz*¹²⁰.

6. *Kasîdetun fi'l-Kırâ'âti's-Seb*¹²¹. Kırâat ile ilgili bir kasidedir.

7. *Nazmu Kitâbi'l-Cemhere fi'l-Luga li'bni Dureyd*¹²². İbn Dureyd (öl. 325/933) 'in adı geçen eserini manzum hale getirmiştir.

8. *Nazmu kitâbi's-Sihâh fi'l-luga li'l-Cevherî*¹²³. Cevheri (393/1003)' ye ait bu eseri manzum hale getirmeye çalışmış ve tamamlayamamıştır¹²⁴. Muhtemelen bu eser, İbn Mu'tî'nin eserlerinin sonuncusudur.

9. *el-'Ukûd ve'l-Kavânîn fi'n-Nahv*¹²⁵. Nahivle ilgili bir eserdir.

10. *Şerhu'l-Cumel fi'n-Nahv li'z-Zeccâcî*¹²⁶. ez-Zeccâcî (öl. 340/952)'nin *el-Cumel fi'n-Nahv* adlı eserinin şerhidir.

11. *Şerhu Ebyâti Sîbeveyh*¹²⁷. Sîbeveyh (öl. 180/796)'in *el-Kitâb* isimli eserinin beyitlerini manzum halde şerh etmiştir.

12. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezûliyye*¹²⁸. Bu kitap, el- Cezûlî'nin arkadaşıyla birlikte hocaları İbn Berrî (öl. 582/1187)'ye sordukları

¹²⁰ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Bağdath İsmâ'il Paşa, *Hediyetü'l-'Ârifîn*, II, 523; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192-193; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹²¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Bağdath İsmâ'il Paşa, *Hediyetü'l-'Ârifîn*, II, 523; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192-193; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹²² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Bağdath İsmâ'il Paşa, *Hediyetü'l-'Ârifîn*, II, 523; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192-193; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹²³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Bağdath İsmâ'il Paşa, *Hediyetü'l-'Ârifîn*, II, 523; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 192-193; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹²⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, VII, 292; es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Serkîs (Yûsuf Elyân), *Mu'cemu'l-Matbû'ât*, I, 245-246.

¹²⁵ es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Bağdath İsmâ'il Paşa, *Hediyetü'l-'Ârifîn*, II, 523; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹²⁶ es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Bağdath İsmâ'il Paşa, *Hediyetü'l-'Ârifîn*, II, 523; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹²⁷ es-Suyûtî, *Buğyetu'l-Vu'ât*, II, 344; Bağdath İsmâ'il Paşa, *Hediyetü'l-'Ârifîn*, II, 523; el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

¹²⁸ el-Es'ad, a.g.m., *ed-Darah*, Yıl IX, sy. II, s. 98-99.

çeşitli sorulara karşılık alı-nan cevapları bir araya toplayarak meydana getirdiği *el-Mukaddime* adlı eserinin şerhidir.

Nahiv İlmine Getirdiği Yenilikler

İbn Mu'tî'nin *Elfiyye*'sine ve *el-Fusûlu'l-Hamsûn* adlı eserlerine nazaran Basra Nahiv Mektebi yanlısı olduğu düşünülebilir. Ancak o bu hususta mutaassıp değildir ve az da olsa Kûfelilerin görüşlerini de tercih etmektedir. O, bu iki nahiv mektebinin görüşlerini tercih ederek dar bir çerçeve içine sıkışmamış, birçok yerde Bağdâd Nahiv Mektebinin ve hocası el-Cezûlî'nin görüşlerini de benimsemiştir¹²⁹. Ancak müellif, bazı görüşlerinde yalnız kalmış, kendisinden başka hiç bir gramerci o görüşünü benimsememiştir. Bazan de İbn Mu'tî'ye âit olan görüşe nahivcilerin bazıları iştirak etmiştir.

İbn Mu'tî'nin yalnız kaldığı görüşlerinin en barizlerinden biri nâkıs fiillerden olan *مادام* 'nin haberinin isminin önüne geçmesini caiz görmemesidir. İbn Mu'tî, bu hususta *el-Fusûl*'da “ *مادام* ye gelince, haberinin kendisiyle ismi üzerine takaddümü caiz değildir¹³⁰.” demektedir. Haberinin kendisine takaddumu bi'l-ittifak câiz değildir, ancak ismi üzerine takaddümünün câiz olmadığı görüşü sâdece İbn Mu'tî'ye âittir. Di-ğer nahivcilere göre câizdir.

İbn Mu'tî, “Kelâm, Kelim” vs. nin tanımını yaparken “Kavl” in kelâm, kelim ve kelime için umumî olduğunu, fakat asıl olanın onun müfrette istimâl edilmesi olduğu görüşündedir. es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*'de, kavl hakkında bilgi verdikten sonra, onun müfrette hakikat; mürekkebe ıtlakta mecaz olduğunun söylendiğini ve İbn Mu'tî'nin de bu görüşte olduğunu bildirmektedir¹³¹.

İbn Mu'tî, ismi-i işâretlerin mebnî oluşlarını harfe benzemeleriyle açıklamak-tadır. *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*'de es-Suyûtî, onun bu görüşünü verdikten sonra: “İbn İyâz'ın şerhinde ism-i

¹²⁹ Yanık, Nevzat H., “İbn Mu'tî”, *DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi)* İstanbul 1999, XX, 213.

¹³⁰ Demir, İsmail, *İbn Mu'tî ve Kiâbu'l-Fusûl fi'n-Nahv Adlı Eseri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1996), metin, s. 17.

¹³¹ es-Suyûtî, *Hem' u'l-Hevâmi' Şerh Cem'i'l-Cevâm'i fi 'İlmi'l-Arabiyye*, I-II, Kahire, 1327, I, 13.

işâretlerin mebnî oluşunu, harfe benzemeleri ile izah etmek gariptir. Ben İbn Mu'tî'den başka bunu söyleyen kimse bilmiyorum." dediğini nakletmektedir¹³². İbn 'Akîl (öl. 769/1367) ise, "İsm-i işâretler mânâda mukadder harfe benzediklerinden mebnîdirler¹³³." demektedir. Böylece İbn Mâlik'in bu hususta açıkça İbn Mu'tî'nin etkisinde kaldığı görülmektedir.

İbn Mu'tî, mef' ûlün lehin masdar olmasını, âmilinin lâfzından olmamasını, vücûdiyette âmiline mukârin olmasını, ondan daha umumî olmasını ve "niçin?" sorusuna cevap olmasının şart olduğunu bildirmekte¹³⁴, ancak âmilinden daha umumî olması şartını, İbn Mu'tî'den başka bir kimsenin benimsediği bilinmemektedir.

İbn Mu'tî, nidâ harflerini aşağıdaki şekilde ikiye taksim etmiştir:

a. Uzak için olan nidâ harfleri: أيا، هيا، يا

b. Yakın için olan nidâ harfleri: أ، أي¹³⁵

Diğer nahivciler bu şekilde bir taksim yapmamaktadırlar¹³⁶.

İbn Mu'tî, lafzatullahdaki hemzeden bedel olan elif-lâmın (ل) ahdiyet için geldiği görüşündedir. O, bu görüşünde Ebû 'Alî el-Fârisî (öl. 377/987)'ye tâbî olmuştur¹³⁷.

İbn Mu'tî, nâib-i fâil konusunda mef'ûlün bih bulunan cümlede Basra Ekolünün görüşüne uyararak mef'ûlün bihten başkasının naâib-i fâil olamayacağını bildirmiş, ancak mef'ûlün bih bulunmayan cümlede masdar, zarf ve câr-mecrûr bulduğunda önce câr-mecrûr, ikinci olarak masdar, daha sonra ise zarfın nâib-i fâil olması gerektiği şeklinde bir sıralamada bulunarak yalnız kalmıştır¹³⁸.

¹³² es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv*, I-IV, Haydarabad, 1359, III, 4.

¹³³ İbn 'Akîl (Baha'uddin 'Abdullah), *Şerh İbn 'Akîl*, I-II, nşr. Kâsim eş-Şemmâ'î er-Rufâ'î, Beyrut, 1408-1987, I, 32.

¹³⁴ Demir, İsmail, *İbn Mu'tî ve Kiâbu'l-Fusûl fi'n-Nahv Adlı Eseri*, metin, s. 24.

¹³⁵ A.g.e., metin, s. 36.

¹³⁶ es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi' Şerh Cem'i'l-Cevâm'i fi 'İlmi'l-'Arabiyye*, I, 172; es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir fi'n-Nahv*, I, 304.

¹³⁷ İbn Manzûr (Cemâluddîn Muhammed) , *Lisânu'l-'Arab*, I-XV, Beyrut, 1410/1990, لله (ELH) maddesi.

¹³⁸ İbn 'Akîl, *Şerh İbn 'Akîl*, I, 404.

Sıralamaya çalıştığımız bu görüşler İbn Mu'f'nin nahiv lmine getirdiği yenilikler ve sadece kendisine ait olan görüşlerinden bir kaçını olarak sayılabilir.